

MARKO ANDRIJIĆ I PROČELJE KUĆE NASSIS U ZADRU

P a v u š a V e ž i ć

UDK: 728.3:72.04>(497.581.1 Zadar)¹⁴

7.071 Andrijić, M.

Izvorni znanstveni rad

Pavuša Vežić

Ulica Špire Brusine 11, Zadar

Autor raspravlja o arhitektonskoj plastici na pročelju kuće Nassis u Zadru kao o djelima korčulanskoga klesara Marka Andrijića. Stilskom analizom dovodi ih u vezu s djelima njegove radionice u Korčuli i u Dubrovniku, a svojevrstan potpis Andrijića prepoznaje u karakterističnom tipu kapitela s delfinima na velikoj monofori na prvom katu kuće u Zadru. Upravo takav kapitel majstor je 1485. godine klesao za ciborij katedrale u Korčuli. S druge strane, godine 1492. neka svoja djela poslao je u Zadar, a iste je godine i boravio u Zadru. Stoga autor pretpostavlja da su portal, velika monofora na prvom katu te bifora i monofora na drugom katu djela Andrijićeve radionice, nastala između navedenih godina.*

Vrijednu odliku pročelja kuće Nassis u Zadru čini arhitektonska plastika njezinih otvora, osobito portal u prizemlju i velika monofora na prvome katu.¹ Tu prepoznajemo elemente i stil arhitekture, a s njom i kulturu stanovanja svojstvenu gradovima Mletačke Republike. Pod utjecajem Venecije građene su stambene zgrade i u Dalmaciji druge polovice XV. i početka XVI. stoljeća. Za razmatranje razvoja takve arhitekture u Zadru osobito je važana nadbiskupska palača te s njom podatak iz pisma što ga je zadarski nadbiskup Maffeo Vallaresso uputio biskupu Treviza u Venetu, Hermolaju Barbaru.² Godine 1453. Vallaresso piše kako se

* Rad koji donosim u pismenom obliku prošireno je predavanje što sam ga održao u Dubrovniku na *Danima Cvita Fiskovića* u listopadu 2009. godine.

¹ A. Sabljak – P. Vežić, »Obnova kuće Nassis u Zadru«, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 4-5, Zagreb, 1978.-1979., 155-184.

² I. Petricioli, »Stara nadbiskupska palača u Zadru«, *Tkalčićev zbornik*, sv. 1., Zagreb, 1955., 91-97.

upravo »... bavi nekim gradnjama u nadbiskupskoj palači...«.³ Iz navoda se dade pretpostaviti da su radovi na preuređenju zgrade već bili u tijeku. Stoga bi i samu ideju o izgledu njezina novog pročelja u konačnom obliku bilo logično dovoditi u vezu s pedesetim godinama XV. stoljeća. To, naravno, ne znači da su odmah bili izvedeni okviri novih otvora na oplošju zgrade. Dapače, sami građevinski radovi opsežnoga zahvata, kojim je Vallaresso temeljito preuredio ukupnu strukturu stare romaničke palače u novu ranorenesansnu, potrajao je sigurno dugo prije nego li su na red došli klesarski radovi na njezinu oplošju. Nadalje, Vallaresso moli crteže za »... više stvari u toj gradnji koje iziskuju da budu urešene glatkim slikama ...«. Čini mu se da ništa ne bi bilo »... prikladnije ili doličnije naslikati od onoga što se pučkim jezikom naziva *feste Romane*...«.⁴ Stoga on moli biskupa da »... naloži svojem Donatellu da nacрта dvije-tri poput onih što ih je naslikao u Vašoj palači ...« i naglašava da Donatello »... na jednom listu papira, s glavama raznih životinja ... pridoda boje ... da ne bude nikakve poteškoće u oponašanju predloška ...«. Iz svega se vidi kako Vallaresso naručuje predloške za slikarske radove, za oslike zidova palače. Stoga valja pretpostaviti da su oni tek sekundarno poslužili i za klesarska djela na njoj.

Možda nešto o vremenu izrade klesarija možemo naslućivati uz pomoć gradnje zvonika do katedrale, tornja koji zidari i klesari podižu iz temelja kao posve novu građevinu, za razliku od palače kojoj graditelji u stare zidove ugrađuju nove otvore: portale, balkone i prozore – dakako, ako je nadbiskup dao podići toranj pri kraju preuređivanja palače, ili čak nakon toga. Tako grb pape Pavla II., vrijedan kiparski rad istaknut na fino klesanom tornju, možda može pomoći kao nekakva odrednica. Papin pontifikat trajao je od 1464. do 1471. godine. Dakle, u tom je razdoblju trajala izgradnja zvonika, a s njim možda i ostalih klesarskih radova na obližnjoj velikoj palači. U tom bi slučaju kasne šezdesete i rane sedamdesete godine možda mogle biti okvir za pretpostavku i o vremenu nastanka klesarskih radova na palači. Svakako, tijekom osamdesetih godina nove *fenestre* na njezinu oplošju (monofore izrađene u miješanim oblicima gotičke i renesansne arhitekture, opremljene balkonom na menzoli, *guzula*, ukrašenoj *all'antica* klasičnim vijencima, tj. rimskim festonima, *feste Romane*), već su stajale na plaštu palače i postale upravo pomodne u tadašnjoj patricijskoj sredini Zadra. Plemići su nastojali na pročeljima svojih zgrada imati balkone slične onima na nadbiskupovoj palači. O tome nam tako zorno svjedoči ugovor iz 1489. godine kojim plemić Saladin Soppe za svoju kuću naručuje od klesara Petra Meštričevića prozore kao što su oni na zidovima nadbiskupske palače, prema trgu »... in la faza del arciviscovato sul campo ...«, te prema vrtu »... in la curte del arciviscovile ...«.⁵ Istim ugovorom Saladin naručuje i triforu koju Petar treba napraviti po uzoru na onu s pročelja kuće Donata Pasinija, ali menzola pod njom treba biti poput one na

³ R. Tomić, »Prilog proučavanju Škrinje sv. Šimuna i pojava renesanse u Zadru«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, sv. 29, Zagreb, 2005., 87.

⁴ S tim izrazom prvi se bavio Cvito Fisković i protumačio ga već 1959. godine ukrasnim vijencem odnosno *festonom* (vidi: C. Fisković, *Zadarski sredovječni majstori*, Split, 1959., 38).

⁵ C. Fisković, *op. cit.* (4), 60, bilj. 356.

trifori s kuće Damjana Ciprijanija. Deset godina potom Saladin Soppe ponovno naručuje, tada zajedno od Petra Meštričevića i Nikole Španića, još dvije trifore s menzolama *all'antica* za zid iznad dvorišta svoje kuće.⁶

Postavlja se pitanje, za ovu temu možda ne baš osobito važno, koja je to kuća Saladina Soppe. Naime, u Zadru su bile, čini se, tri zgrade te obitelji. Jednu navodi ugovor iz 1486. godine kojim Saladin Soppe naručuje od drvorezbara Ivana Petrova izradu stropa u glavnoj sobi kuće koja se nalazi »... in confinio sancte Catherine monialium ...«. ⁷ Riječ je o samostanu časnih sestara benediktinki. Sklop se nalazio posred Grada, uz glavnu gradsku ulicu, uz Kalelargu. Dakle, u blizini crkve, u četvrti sv. Katarine, bila je i spomenuta kuća, ali joj neposredni položaj u odnosu na sklop ipak nije određen. Možda je skupa sa samostanom bila na mjestu novog bloka u toj četvrti, zgrade s gradskom kavanom koju je u XIX. st. podigla obitelj Bakmaz. Međutim, nije bila predaleko od tog mjesta ni druga kuća Soppe pa se možda može postaviti pitanje ne odnosi li se ugovor o stropu zapravo na tu drugu kuću. Svakako, ona je bila sačuvana do 1906. godine. Nalazila se na mjestu tada izgrađene nove zgrade suda. Prije rušenja fotografirana je sa začelne strane.⁸ Na zidu nema prozore kakvi se navode u spomenutim ugovorima.⁹ Konačno, postoji i treća zgrada koja je u kombinaciji za moguću palaču Soppe. Nalazi se neposredno uz kuću Nassis o kojoj govorim, a dijeli ih zajednički zid. Sredinom XIX. st. bijaše opsežno preuređena u klasicističkom stilu.¹⁰ Ipak, na bočnom zidu sačuvana su renesansna vrata s grbom. Na njemu je propeta pantera, heraldički znak obitelji Begna ili Soppe. Boje nisu sačuvane. Međutim, krajem XIX. st. G. Sabalich navodi ženidbene veze kojima je zgrada prešla iz vlasništva obitelji Soppe u imovinu obitelji Borelli. Bilježi i podatak da je na pročelju imala »... un poggiolo di foggia antica ...«, što bi značilo na starinski način napravljen balkon, zacijelo poput ostalih o kojima ovdje govorim. Sve to ukazuje na mogućnost da je upravo palača Borelli iz sredine XIX. st., ili Soppe-Fozza-Borelli, kako je bilježi G. Sabalich, zapravo ona *chaza* ili *caxa* navedena u Saladinovim ugovorima s Petrom Meštričevićem.

⁶ I. Petricioli, »Prilozi poznavanju renesanse«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 6., Zadar, 1969., 85-100; L. Borić, *Renesansna skulptura i arhitektonska plastika u Zadru*, rukopis disertacije obranjene na Sveučilištu u Zadru 2011. godine, 91-97.

⁷ I. Petricioli, *Umjetnička obrada drveta u Zadru u doba gotike*, Zagreb, 1972., 130.

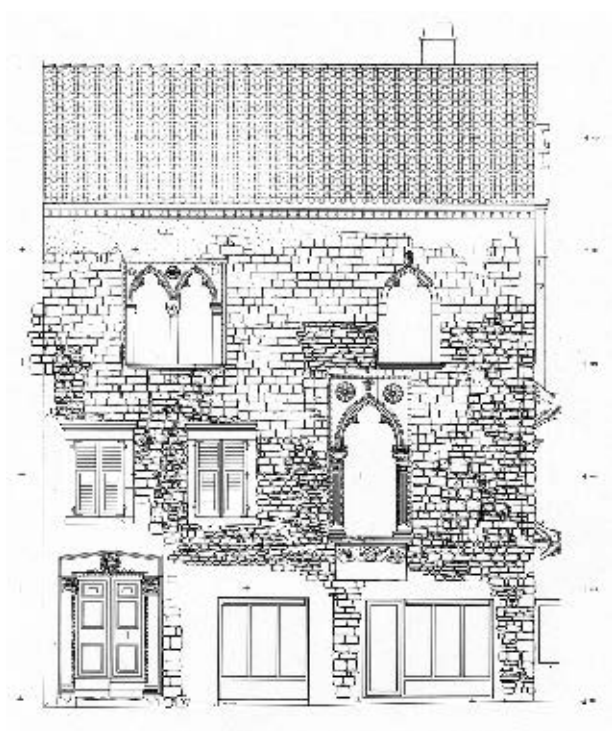
⁸ T. Burato, *Album umjetničke baštine grada Zadra*, Fototeka Arheološkog muzeja u Zadru; I. Petricioli, »Ostaci stambene arhitekture romaničkog stila u Zadru«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. IX, 139-142; A. Seferović, *Photographia Iadertina*, Kapitol – Zagreb, 2009., 109; A. Travirka, »Likovna kultura u Zadru za austrijske vlasti«, u: *Zadar za austrijske uprave (= Prošlost Zadra IV)*, ur. Š. Batović, Zadar, 2011., 688.

⁹ I. Petricioli, »Lik Zadra u srednjem vijeku«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 12 (= *Grad Zadar – presjek kroz povijest*), Zadar, 1966., 158.

¹⁰ G. Sabalich, *Guida archeologica di Zara*, Zara, 1897., 312-315; M. Stagličić, *Klasicizam u Zadru*, Zagreb, 1996., 40.

Pročelje kuće Nassis u Zadru

Pročelje kuće Nassis (prema: A. Sabljak – P. Vežić)

Dakle, tijekom osamdesetih i devedesetih godina XV. stoljeća, u Zadru su na zidovima više patricijskih zgrada izgrađene monofore s balkonskim istakom na menzoli, srodne onima na nadbiskupskoj palači. Postojale su na kući Soppe, na kući Pasini, na kući Cipriani, na kući Ghirardini, na kući Nassis, a možda i na još nekima. Međutim, sve se one razlikuju od Vallaressovih balkona po tome što pod menzolom nemaju donji prozor koji s gornjim čini arhitektonsku cjelinu okvira.¹¹ To je bio izuzetak uvjetovan prostornom strukturom biskupove palače. No, sam red što ga je tvorila velika monofora, ili trifora, s balkonskim istakom i menzola podno njega, oblikovao je specifičan slog s osobitom arhitektonskom plastikom. Rese je kasnogotički i ranorenesansni ornamenti, potonji osobito na menzoli. Za njih je C. Fisković napisao da su »... postali u Zadru uobičajeni ...«, zapravo »... tipični za zadarski gotičko-renesansni prozor ...«, odnosno »... češći arhitektonski motiv negoli u ostalim dalmatinskim gradovima ...«.¹²

Monofora na kući Ghirardini i monofora na kući Nassis u Zadru

Još jednu odliku valja naglasiti kada su u pitanju velike monofore na kućama Ghirardini i Nassis.¹³ Naime, girlande na njihovim menzolama nose *putti*, maleni krilati anđelčiči, a ne ovnovske glave, konjske lubanje ili harpije. Nemamo potvrdu da su se *putti* nalazili na balkonima palače Soppe ili na onima s nadbiskupske

¹¹ P. Vežić, »Nadbiskupska palača u Zadru«, *Peristil*, broj 22, Zagreb, 1979., 25, sl. 11; isti, *Episkopalni kompleks u Zadru*, rukopis doktorske disertacije obranjene na Filozofskom fakultetu u Zadru 1994. godine, 72, 105 i 135, sl. 28 i 49.

¹² C. Fisković, *op. cit.*(4), 55 i 61; Isti, »Radovi Nikole Firentinca u Zadru«, *Peristil*, sv. 4., Zagreb, 1961., 67.

¹³ Ostale kuće s monoforama, nažalost, nisu sačuvane. Očuvana je tek kuća Petrizio, ali pod njezinom monoforom nije bila menzola s girlandom kao na primjerima sa spomenutih zgrada.

Menzole na kući Ghirardini i na kući Nassis

palače. Dapače, u pismu nadbiskupa Vallaressa izričito se spominju »glave životinja«. Međutim, navedeni primjeri s *puttima* svjedoče da su i oni bili popularni u Zadru, upravo karakteristični na više zgrada. Njihovu popularnost zacijelo treba pripisati drugoj inspiraciji, a ta je proizašla iz radionice Nikole Firentinca. Njegovim opusom u Zadru posebno se bavio Cvito Fisković te mu pripisao menzolu na balkonu palače Ghirardini i onu pod prozorom palače Pasini. Obje je datirao u osamdesete godine XV. stoljeća kao i slične *putte* na luneti portala na kući De Ponte i na grbu obitelji Detrico nad njihovom kapelom u crkvi sv. Frane u Zadru. Ta je građena oko 1480. godine.¹⁴ Međutim, siguran podatak o boravku Nikole Firentinca u Zadru predstavlja tek ugovor iz 1485. godine kojim se Nikola obvezao Deodatu Venieru, opatu benediktinskog samostan sv. Krševana, izraditi šest pro-

¹⁴ C. Fisković, *op. cit.* 1961.(4), 61-76.

zora s nekim figurama na opatskom krilu samostana.¹⁵ Pitanje je jesu li ti prozori ikada napravljeni. Značajnijih dijelova koji bi se mogli njima pripisati nema. Tek nedavno otkriveni fragment s likom glave lava L. Borić je pripisao toj narudžbi.¹⁶ Palača Pasini, pak, razorena je u Drugom svjetskom ratu. Tada je uništen i njezin prozor. Nažalost, prethodno je slabo dokumentiran, tek jednom Alinarijevom fotografijom gdje se vidi da je riječ o renesansnom prozoru pačetvorinastog oblika s klasičnom profilacijom na doprozornicima. K tome postoji i fotografija koju je objavio Č. M. Iveković, a koja u detalju prikazuje Firentinčevu menzolu. Od nje je u naravi sačuvan tek jedan ulomak, zapravo desna polovina.¹⁷ Dakle, menzola pod velikom monoforom na kući Ghirardini i ona pod prozorom na palači Pasini, na kojima su *putti* koji nose girlande, predstavljaju moguće uzore za *putte* s vijencem i na menzoli s pročelja kuće Nassis. Međutim, ona nije djelo Firentinčeve radionice.

Pišući 1979. godine o obnovi kuće Nassis, upozorio sam na to da kapitule s njezine velike monofore valja dovoditi u vezu sa srodnima iz radionice Marka Andrijića. Karakteriziraju ih parovi delfina na oplošju kapitela. Delfini su sučelice postavljeni jedan prema drugome i svinuti u obliku položenog slova »S«. Oba su glavom prignuta nad kantaros pod njima, posudu iz koje piju vodu. Repovima su oba izdignuta visoko prema uglovima abaka. Među repovima je brid kalatosa, podno njega klasična profilacija s kimom na kojoj su ovulusi, a pod njima denti. Ispod delfina su listovi akantusa, a među njima spomenuti kantarosi.

Kapitel na agori u Korintu

¹⁵ K. Prijatelj, »Boravak Nikole Firentinca u Zadru«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* (dalje: *PPUD*), sv. 13, Split, 1961., 227-232.

¹⁶ E. Hilje – L. Borić, »Tri kiparska djela iz zvonika sv. Krševana u Zadru«, *PPUD* 41, Split, 2005.-2007., 138-143; L. BORIĆ, *Renesansna skulptura i arhitektonska plastika u Zadru*, rukopis disertacije obranjene na Sveučilištu u Zadru 2011. godine, 69.

¹⁷ Č. M. Iveković, *Građevinski i umjetnički spomenici Dalmacije – Zadar*, Beograd, 1928., sl. 156.

Motivi delfina pravadna su tema u likovnim umjetnostima starog svijeta na Mediteranu, često obrađena u klasičnoj umjetnosti antičke Grčke i Rima, u čijoj su mitologiji prisutni osobito u pričama vezanima uz more. Nalazimo ih na freskama i na mozaicima, na reljefima i kipovima, pa tako i na elementima arhitekture, uz ostalo i na kapitelima. Jedan je takav među lapidama na agori u Korintu na Peloponezu. U donjoj zoni ima osam listova akantusa u zanimljivoj inačici. Riječ je zapravo o dupljam listovima, odnosno o manjem listu na većem listu. K tome, između svakog para proviruje novi listić i nad njim cvijet. U gornjoj su zoni, pak, još četiri lista koja se vrškovima svijaju pod uglovima abaka. Među njima je glatko oplošje kalatosa, ali na njemu reljef s parom delfina s glavama prignutima na kantaros iz kojega piju vodu.

Očito su slični predlošci bili dostupni umjetnicima rane renesanse, među njima i našim klesarima. Grublje modelirani parovi delfina, predloženi u drukčijoj ikonografskoj shemi, nalaze se na vijencu južne apsida u svetištu katedrale u Šibeniku. Datirani su u vrijeme između 1443. i 1448. godine.¹⁸ Primitivni su također i oni na prozorima koji su pripisani opusu Petra Trogirana u Rabu. Datirani su u rane godine XVI. stoljeća.¹⁹ Slični se nalaze i u Krku.²⁰ Srodni su im i oni u Cresu.²¹

Kapiteli s delfinima u Zadru znatno su bolje modelirani, ikonografski i kiparski vrlo bliski onima koje je klesao Marko Andrijić u Korčuli i u Pagu. U pitanju je likovna shema bliska antičkim uzorima. U Korčuli je Andrijić već 1485. godine gradio ciborij za katedralu i ondje na jednome od kapitela primijenio srodan predložak.²² Vrlo sličan kapitel nalazi se u lapidariju u Kotoru.²³ Blizak im je i spomenuti kapitel na jednome od stupova u južnoj kolonadi župne crkve u Pagu. Datiran je u vrijeme oko 1486. godine.²⁴ Prethodno spomenuti kapiteli, ali i mnogi nespomenuti na korčulansko-dubrovačkom području, znatno se razlikuju od navedena tri u Korčuli, Kotoru i Zadru, na kojima delfini imaju glavu nagnu-

¹⁸ E. Hilje, »Juraj Dalmatinac i Korčula«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, sv. 25, Zagreb, 2001., 65; P. Marković, »'Malipierova partija' i izgradnja svetišta šibenske katedrale (1461.-1473.) – počeci renesanse u arhitekturi Dalmacije«, *Renesansa i renesanse u umjetnosti Hrvatske*, Zagreb, 2008., 106. i 109, sl. 14.; isti, *Katedrala Sv. Jakova u Šibeniku, prvih 105 godina*, Naklada Ljevak – Zagreb, 2010., 306.

¹⁹ C. Fisković, »Prilog poznavanju kiparstva i graditeljstva 15. i 16. stoljeća u Rabu«, *Rapski zbornik*, Zagreb, 1987., 321-332.

²⁰ M. Bradanović, *Arhitektura i urbanizam renesanse na otoku Krku*, rukopis disertacije obranjene na Sveučilištu u Zadru 2008. godine, 82.

²¹ J. Gudelj, »Zborna crkva Svete Marije Snježne u Cresu«, *Renesansa i renesanse u umjetnosti Hrvatske*, Zagreb, 2008., 151 i 161.

²² J. Belamarić, »Ciborij Marka Andrijića – prijedlog izvornog oblika«, *Studije iz srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu*, Split, 2001., 365-374. Općenito, na vratima i prozorima iz vremena rane renesanse u Korčuli i Dubrovniku delfini su relativno česti motivi na kapitelima, ali ni jedan primjer kvalitetom nije na razini onih sa spomenutog ciborija, a neki nemaju ni ikonografsku sličnost s njima, te ih ne treba nužno povezivati s predlošcima Marka Andrijića ili njegove radionice.

²³ G. Nikšić, »Andrijići u Dubrovniku«, *Renesansa i renesanse u umjetnosti Hrvatske*, Zagreb, 2008., 140.

²⁴ N. Jakšić – E. Hilje, *Kiparstvo I – od IV. do XVI. stoljeća*, Zadar, 2008., 262-264.

Kapiteli na ciboriju u Korčuli i na velikoj monofori u kući Nassis u Zadru

tu prema kantarosu i nos uronjen u vodu koju piju. Na većini ostalih delfini su glavom i nosom ispruženi prema kantarosu, srodni nekim primjerima u Padovi i Mantovi.²⁵

Sličnost kapitela s ciborija u Korčuli s onima na velikoj monofori kuće Nassis u Zadru ponukala me da upozorim i na sličnost kapitela s kuće Paparčić u Korčuli i onih na glavnom portalu kuće Nassis.²⁶ Portal oblikuje snažni okvir koji tvori prag s dovratnicima i nadvratnikom. Njih s vanjske strane zatvara uski okvir klasične profilacije. S lijeve i desne strane praga malene su menzole. Na njih su osvojeni dovratnici koji u zoni baze imaju gustu klasičnu profilaciju s dentima u jednome redu, a na unutrašnjem bridu tordirani baston sa svojim malenim kapitelom podno velikog kapitela na dovratniku. Tordirani baston se nastavlja i na navratnik i to u dvije polovine. Lijeva odgovara nastavku s lijevog dovratnika, a desna nastavku s desnoga. Stoga je nagib rotacije pruta s jedne strane nagnut udesno, a s druge ulijevo. Tako je po sredini oblikovan trokutasti prostor urešen s vrškom akantusovog lista. Listić se nalazi i s lijeve strane bastona. Onaj s desne je uništen. Veliki kapitel ima u osnovi kockastu formu. Pri dnu je omeđen jednostavnim oblikom profilom, a pri vrhu abakom koji u kosom podgledu ima niz niskih pravokutnih prutića. Košaru prekriva gusti busen stiliziranih akantusovih listova pod kojima se ne vidi jezgra kapitela. Listovi su složeni u dva reda. Prvi seže do pola visine i tu se njihovi vrškovi povijaju prema dolje. Drugi seže do vrha glavice gdje se listovi također svijaju prema dolje. Na kapitel naliježe nadvratnik

²⁵ G. Tosi, »Un capitello figurato con delfini nel Museo Civici di Padova: lettura archeologico-antiquaria«, *Aquileia nostra*, 57, Udine, 1987., 824-825.

²⁶ A. Sabljak – P. Vežić, *op. cit.* (1), 166.

koji ima rijetku odliku za ranorenesansnu arhitekturu. Po sredini je viši nego na krajevima te ima trokutasti oblik plitkog zabata, odnosno peterostrani obris. Po sredini je istaknut vijenac složen u krug, spleten od listova i plodova, čini se hrasta, kruške, česmine i vinove loze. U krugu je grb s koso položenim gredama, heraldičkim znakom obitelji Nassis.

Portali na kući Paparčić u Korčuli i na kući Nassis u Zadru

Okvir portala na kući Paparčić u Korčuli nešto je jednostavniji, ali je osnovna shema zapravo ista.²⁷ Dovratnici i nadvratnik imaju unutrašnji brid oblikovan kao tordirani baston koji se na nadvratniku dijeli u dvije polovice sred kojih je trokut prekriven, čini se, hrastovim listom. Desni dovratnik ne prati nagib rotacije desne polovice bastona na nadvratniku već onu na lijevom dovratniku, te je izvedena nedosljednost u kompoziciji ornamenta. Međutim, kapiteli portala u tolikoj su mjeri slični s onima u Zadru da nema potrebe posebno ih opisivati. Predložak je jednostavno isti, a modelacija vrlo slična, tek su listovi u donjem redu razigraniji. No, općim oblikovanjem i gustoćom elemenata srodni su i modelima iz produkcije radionica Jurja Dalmatinca. Ipak, čini se da postoje i neposredni predlošci u dubrovačkim inspiracijama, odnosno u kapitelima na sjevernom trijemu klaustura u samostanu sv. Dominika u Gradu.²⁸ Ključnu razliku među portalima pak, tvori

²⁷ Č. M. Iveković, *Građevinski i umjetnički spomenici Dalmacije – ostrva*, Beograd, 1928., sl. 47.

²⁸ M. Pelc, *Renesansa*, Povijest umjetnosti u Hrvatskoj – Naklada Ljevak, Zagreb, 2007., 252. Trijemovi klaustura građeni su prema nacrtu Tommasa di Bartolomea iz Firenze, a izvodili su ih pretežno domaći klesari u vremenu od kasnih pedesetih do ranih osamdesetih godina XV. stoljeća. Kapiteli u Zadru stilski su slični s onima na spomenutom trijemu samostana

Kapiteli i nadvratnik portala u Korčuli i u Zadru

činjenica da onaj na kući Nassis nema lunetu dok je ovaj na kući Paparčić ima, ukrašenom vrlo bogato izvedenu. Posred nje stoji istaknut grb. Izvorni heraldički znak na štitu odavno je otučen te potom naslikan drugi. Već je zapaženo kako je bogata klesarska obrada portala u cjelini srodna ponajviše Andrijićevoj radionici u Korčuli.²⁹

sv. Dominika u Dubrovniku. Trijem je građen u vremenu od 1479.-1483. godine. Vidi: S. Krasić, *Dominikanski samostan u Dubrovniku*, Dubrovnik, 2002., 105. Okolnosti ukazuju na mogućnost da su klesani upravo u radionici Marka Andrijića u Dubrovniku. Ona je neko vrijeme djelovala u Gradu, a 1474. Andrijić je izvodio neke radove u kapeli sv. Vicka u crkvi samostana sv. Dominika. Vidi: C. Fisković, »O starim dalmatinskim kaminima«, *Bulletin JAZU* 3/51, Zagreb, 1981. (1980.), 42.

²⁹ A. Fazinić, *Stambena arhitektura Korčule od 14. do 16. stoljeća*, rukopis magistarskog rada, Korčula, 1968., 31.

Kapiteli u klastru samostana sv. Dominika u Dubrovniku i na portalu palače Nassisi u Zadru

Pročeljem kuće Nassisi u Zadru dominira velika monofora s balkonskim istakom pod kojim je menzola s festonom koji nose dva krilata *putta*. Menzola je u donjem dijelu posve preklesana tako da nedostaje velik dio skulpture: donji dio grba, gotovo cijeli feston te s njim donji dijelovi tijela na likovima anđelčića. Znatno je oštećena i u gornjem dijelu s lijeve strane. Ondje nedostaje lijeva ruka i lice *putta*. Grb s heraldičkim znakom gotovo je sav sačuvan skupa s trakama koje vijore s jedne i druge strane. Krila na likovima anđela dobro su sačuvana te donekle ruke kojima nose feston konopom ovješene preko njihovih ramena. Očuvani su tek vrškovi festona. Glava anđela na desnoj strani menzole dobro je očuvana. Dječak ima pravilno lice s oblim obrazima i čelom. Tjeme i potiljak prekriva kosa koja se u pramenovima spušta prema vratu, ušima i čelu. Arkade su mekane, oble. Oči su fino modelirane s iscrtanim kopcima, plitko istaknutom rožnjačom i posred nje ukopanom zjenicom. To stvara dojam živahnog pogleda. Nos je prčast, s malo proširenim nosnicama. Usta su uska i stisnuta, a usne lijepo modelirane. Brada je također mekana. Ponad menzole je balkonska ploča obrubljena s klasičnom profilacijom.

Na ploči je sama monofora složena od doprozornika s trilobatom lunetom u pravokutnom polju. Cijeli obris monofore prati uski profil s gotičkim zupcima. Profil je monolitno srašten s dovratnikom koji se čini prislonjen uz njega. Na dnu profila su minijature menzole. Doprozornici pri dnu imaju bazu, a pri vrhu kapital. Baza ima profilaciju srodnu s klasičnom. Tijelo doprozornika oblikuju plitke kanelirane niše sa školjkom u vrhu, motiv također preuzet iz rječnika Dalmatinčeve arhitektonske plastike. Na uglu između pročelne i bočne plohe s nišama stoji baston koji se na prvi pogled doimlje kao uže ili pletenica, slična onoj na velikoj monofori s kuće Ghirardini. Međutim, riječ je o profilu na kojemu se u dugome nizu jedan za drugim redaju srcoliki, nakošeno postavljeni pršljeni. Motiv je preuzet iz kasnogotičke arhitektonske ornamentike (npr. rebra na svodovima *Androne Foscari* u Veneciji ili stupići tabernakula uz portal na pročelju katedrale u Šibeniku). Kapitele sam već opisao u prednjem dijelu teksta pa ovdje preskačem deskripciju. Cjelinu table s lunetom tvori pet ploča što zajedno oblikuju gotičku

Putto na menzoli velike monofore na kući Nassis

slomljenu arkadu u vanjskom pravokutnom okviru. S lijeve i desne strane grade je jedna nad drugom dvije ploče što zajedno oblikuju zrcalno postavljene ornamente na bokovima arkade dok je srednja zapravo njezin ključni kamen. Vanjskim pravokutnim obrisom nastavlja se spomenuti profil s gotičkim zupcima, a unutrašnjima oblikuje trilobatna forma pod slomljenim lukom koji omeđuje također profil s gotičkim zupcima. Na njegovom vršku je akroterij u obliku razlistanog busena akantusa. Podno lijeve i desne strane arkade su tzv. uha koja u podgledu oblikuju trilobatnu formu. Plohu im prekriva plitki reljef u obliku cvijeta. Uz gornje kutove arkade uklesane su patere. Imaju kružni oblik s mrežicom od jedanaest isječaka, poput cvijeta s laticama.

Pročelje na drugom katu rastvaraju bifora i mala monofora. Bifora svojim obrisom zatvara oblik kvadrata. U podnožju ima klupčicu s klasičnim profilom, plitko istaknutu u prostoru. Na njoj su po bokovima osvojeni doprozornici, a u sredini stupić, te nad njima dva slomljena luka s trilobatom formom u podgledu. Cjelinu s triju strana zatvara uski profil s gotičkim zupcima. Doprozornici su ravne grede bez zone baze, ali s kapitelom. Pod abakom je uski profil s tzv. dijamantnim nizom, čestim motivom arhitektonske plastike u kasnoj gotici. Nalazimo ga i na kapitelu sred bifore u Korčuli. Posred ove u Zadru kružni je stupić s kitnjastim kapitelom na kojemu su listovi povijeni iznutra prema van preko uglova, kao da ih zavrće propuh iz prostorije. Na kapitele su postavljene dvije arkade u obliku

Fotografija doprozornika velike monofore na kući Ghirardini i na kući Nassis

slomljenog luka s trilobatom u podgledu. Tvore ih tri ploče. Lijeva i desna oblikuje nasuprotne polovice lijevoga i desnog luka, a srednja njima susjedne polovice. Vanjski obris ploča ocrtava spomenuti profil s gotičkim zupcima. Isti takav prati i obrise slomljenih lukova. Pod njima su uha koja grade trilobatnu formu arkada. U trokutu među njima je patera u obliku kruga s mrežištem od dvanaest isječaka. Posred pateri je maleni cvijet s pet latica. Na stijenama pateri očuvani su tragovi boje, crvene po obodu i modre u jedrima isječaka. U kutovima ploča uklesane su kugle, ukras srodan onome na arkadama katedrale u Šibeniku ili na monoforama palače Foskolo, također u Šibeniku, ali i ukrasima na prozorima brojnih zgrada u Veneciji. Malene kugle nalaze se i unutar spomenutih uha na trilobatima. Zanimljivo je da se sličan motiv nalazi među slijepim arkadama podno krovnog vijenca srednje lađe na katedrali u Korčuli, ili bifore pohranjene u tamošnjoj muzejskoj zbirci, te na monoforama sakristije u samostanu sv. Dominika, ili na trifori s pročelja Divone u Dubrovniku, klesarijama pripisanima Andrijićevoj radionici. Dakako, riječ je o motivu koji je, poput potonjih, opće mjesto kasnogotičke arhitektonske plastike na Jadranu, pa tako i u Dalmaciji. Tu ga susrećemo u Rabu, Zadru, Trogiru, Hvaru, Korčuli, Dubrovniku. Iz tog ambijenta preuzet je i često korišten u rječniku spomenute radionice.

Na njoj su uglavnom ponovljeni elementi s velike: klupčica, dovratnici s kapitelima te na njima arkada u obliku slomljenog luka s trilobatnom formom u podgledu. Posred uha su kuglice. Obrisi luka ocrtava uski profil s gotičkim zupcima. Na vrhu je akroterij u obliku dva lista vinove loze iz kojih proviruje grozd.

Bifore na kući Nassis u Zadru

Kapitel na bifori

Patera na bifori

Zaključak

Kapiteli s delfinima ukazuju izrazito na djelo upravo Marka Andrijića. Predložak za njegov kapitel na ciboriju u Korčuli i velikoj monofori u Zadru jednostavno je jedan te isti, a veliku srodnost ima i onaj u Kotoru. Stilsku sličnost ima i kapitel na portalu s onima na vratima kuće Paparčić u Korčuli, a prvi i drugi s onima na sjevernom trijemu klaustura u samostanu sv. Dominika u Dubrovniku. Stoga se na primjeru tih portala može govoriti i o srodnom predlošku za sam okvir vrata, a na primjeru njihovih kapitela o dubrovačkoj inspiraciji kod Andrijića. Ostali motivi možda više predstavljaju opća mjesta arhitektonske plastike XV. stoljeća nego li neku posebnost njegove radionice. Ipak, u zamjetnoj mjeri ih i ona koristi, možda ponajviše kugle kao ukras na ornamentima prozorskih luneta, ili dijamantne nizove na kapitelima. Međutim, općenitu razliku između arhitektonske plastike na kući Nassis u Zadru i one na većini djela Andrijićeve radionice u Korčuli i Dubrovniku predstavlja gustoća skulptorskog ukrasa, profila i biljnih ukrasa. Njih je u gradovima na jugu Dalmacije primjetno više nego li na kućama u Zadru. Arhitektonska plastika na njegovim zgradama podržava manje kićena rješenja na kojima se stječe dojam da su i gotički ornamenti u funkciji renesansne pročišćenosti arhitektonskog djela. Stoga možda možemo pretpostaviti da se Marko Andrijić prilagodio nešto drukčijem ukusu zadarske kulturne sredine u desetljećima pred kraj XV. stoljeća.

Konačno, postavlja se pitanje kada je on uopće mogao klesati za Nassijeve u Zadru, s obzirom na to da nam arhivska građa o tome izravno ne govori ništa. Ipak, znamo da je Marko 1485. godine gradio ciborij za katedralu u Korčuli i tada klesao kapitel s delfinima.³⁰ Nedavno je Emil Hilje sličan kapitel u kolonadi bazilike sv. Marije u Pagu datirao »oko 1486. godine«.³¹ Temeljem arhivalija znamo također da je Markov bliski suradnik Nikola Alegreti klesao nešto za Šimuna Nassija već 1486. godine, na što je upozorio Ivo Petricioli.³² Možda s tim u vezi valja ukazati i na drugu kuću Nassijevih, nedaleko, po opisu na suprotnoj strani ulice. Ondje je na nadvratniku portala uklesana upravo MCCCCLXXXVI. godina. Emil Hilje je objavio i dokument koji svjedoči da su baš Marko Andrijić i Nikola Alegreti 1492. godine isplaćeni za neke poslove u spomenutoj crkvi sv. Marije u Pagu. Za ovu temu važno je da isprava koja govori o tome bijaše zapisana u samom Zadru, »... Actum Hyadre in foro ...«, zacijelo na glavnom trgu pred gradskom ložom, te u osobnoj prisutnosti Marka Andrijića i Nikole Alegretija, »... Magister Marcus de Andreis de Curzula et magister Nicolaus de Alegreto etiam de Curzula ...«.³³ Dakle, Marko Andrijić je zaista boravio u samom Zadru! Konačno, Cvito Fisković je već 1953. godine upozorio kako je Marko te iste 1492. godine poslao neke radove iz korčulanske radionice u Zadar.³⁴ Stoga se

³⁰ J. Belamarić, *op. cit.* (22), 365-374.

³¹ N. Jakšić – E. Hilje, *op. cit.* (24), 262-264.

³² I. Petricioli, *Umjetnička baština Zadra*, Zagreb, 2005., 169.

³³ E. Hilje, »Marko Andrijić u Pagu«, *PPUD* 28, Split, 1989., 110-111; N. Jakšić – E. Hilje, *op. cit.* (24), 262-264.

³⁴ C. Fisković, »Bilješke o paškim spomenicima«, *Ljetopis JAZU*, sv. 57., Zagreb, 1953., 61.

čini da je razdoblje između 1485. godine (kada Andrijić kleše kapitele za ciborij korčulanske katedrale) i 1492. godine (kada s Nikolom Alegretijem radi u Pagu, ali i barem nakratko boravi u Zadru, a iste godine svoje klesarije iz Korčule šalje u Zadar), ono vrijeme u kojemu je mogla nastati i kamena plastika za pročelje kuće Nassis.

MARKO ANDRIJIĆ E LA FACCIATA DELLA CASA NASSIS A ZARA

Pavuša Vežić

I capitelli con delfini confermano l'attribuzione a Marko Andrijić. Il modello del suo capitello sul ciborio a Curzola e sulla grande monofora a Zara è sicuramente lo stesso, ed è molto simile anche quello a Cattaro. Stilisticamente simili sono anche il capitello sul portale e quelli sulla porta di casa Paparčić a Curzola, e il primo e il secondo somigliano a quelli sul portico nord del chiostro nel convento di S. Domenico a Ragusa. Per questo motivo nel caso dei suddetti portali si può anche parlare di un modello simile anche per la cornice stessa della porta e, nel caso dei loro capitelli, dell'ispirazione ragusea di Andrijić. Gli altri motivi rappresentano forse più dei luoghi comuni della plastica architettonica del XV secolo che una caratteristica della sua bottega. Eppure, anch'essa li utilizza in notevole misura, in particolare i motivi a sfera come decorazione sugli ornamenti delle lunette delle finestre, o quelli a punta di diamante sui capitelli. Tuttavia, la differenza principale tra la plastica architettonica sulla casa Nassis a Zara e quella sulla maggior parte delle opere della bottega di Andrijić a Curzola e a Ragusa è rappresentata dalla densità dell'ornamentazione scultorea, dei profili e dei motivi decorativi vegetali. Tutto questo è più evidente nelle città della Dalmazia meridionale che sulle case a Zara. La plastica architettonica sugli edifici della città promuoveva soluzioni meno ornamentate che sembrano porre anche i motivi gotici in funzione della purezza formale dell'architettura del Rinascimento. Possiamo per questo avanzare l'ipotesi che Marko Andrijić si fosse adattato al gusto abbastanza diverso dell'ambiente culturale zaratino negli ultimi decenni del XV secolo.

Per finire, si pone la questione di quando Andrijić abbia potuto lavorare per i Nassis a Zara non essendoci documenti archivistici che lo testimonino. Eppure, sappiamo che Marko nell'anno 1485 realizzò il ciborio per il duomo di Curzola e che allora scolpì il capitello cono delfini. Di recente, Emil Hilje ha datato un capitello simile nel colonnato della basilica di S. Maria a Pag 'intorno all'anno 1486'. Dalle fonti archivistiche sappiamo anche che Nikola Alegretti, collaboratore di Marko, aveva eseguito una scultura per Šimun Nassis già nell'anno 1486, su cui richiamò l'attenzione Ivo Petricioli. Forse in relazione a quanto esposto si deve ricordare anche l'altra casa Nassis che sorgeva non lontano da quella descritta, sul lato opposto della strada. Là sull'architrave del portale è segnata proprio la data MCCCCLXXXVI. Emil Hilje ha anche pubblicato un documento testimonianze che proprio Marko Andrijić e Nikola Alegretti nel 1492 erano stati pagati per certi lavori nella citata chiesa di S. Maria a Pago. In relazione al nostro tema l'importante è che il documento riporti che era stato scritto a Zara, ... *Actum Hyadre in foro* ..., sulla piazza principale dinnanzi alla loggia comunale, e in presenza di Marko Andrijić e Nikola Alegretti, ... *Magister Marcus de Andreis de Curzula et magister Nicolaus de Alegreto etiam de Curzula* Dunque, Marko Andrijić era veramente stato a Zara! Infine, Cvito Fisković già nell'anno 1953 aveva fatto notare che Marko quello stesso anno 1492 aveva inviato alcuni lavori dalla

bottega di Curzola a Zara. Si ritiene per questo che il periodo tra il 1485, (quando Andrijić scolpi i capitelli per il ciborio del duomo di Curzola), e il 1492, (quando con Nikola Alegretti lavorò a Pago, e almeno per poco si trattenne a Zara, e quello stesso anno inviò dei lavori di scultura da Curzola a Zara), sarebbe quello a cui si potrebbe far risalire anche la plastica in pietra sulla facciata della casa Nassis.